

ГУЛАГ отдавна се е превърнал в синоним на съветската система за тежък принудителен труд и репресия. Съкращението на руски е акроним на Главное управление лагерей – името на Главно управление на наказателните лагери към НКВД (Народный комиссариат внутренних дел), название, зад което стоят тайните служби в СССР.

Съветските лагери за изправителен труд стават световно известни през 1972 г. с книгата на Александър Солженицин „Архипелагът Гулаг”. Оттогава до днес са публикувани редица спомени на оцелели в съветските лагери, както и исторически проучвания за ГУЛАГ. Тази неделя в [електронната библиотека](#) на [desebg.com](#) ви представям едно изследване на журналист, което се сочи за първата пълна документална история на съветските трудови лагери от възникването им след Руската революция до разпадането им в годините на гласността. Става въпрос за книгата на американската журналистка **Ан Епълбаум, „ГУЛАГ – лагерите на смъртта”**.

Обикновено западните изследователи трудно разбират случилото се в Източния блок, но на авторката на „ГУЛАГ” може да имате доверие. Тя ще ви спечели още с първите си редове. Епълбаум не само е прозряла, че смисълът на подобни изследвания е заключен във въпроса за автентичната памет към миналото, но и като опитен журналист използва стил, в който много успешно комбинира документалните свидетелства с разказа на ключови фигури и мемоарите на жертвите.

След над 5-годишна работа книгата е публикувана в САЩ през 2003 г. и на следващата година донася на автора Авторитетната награда за журналистика „Пулицър”. Преведена е на повече от 24 езика и за нея се изказват ласкаво хора като Збигнев Бжежински: „Монументална творба, която вечно ще стои като паметник на безбройните

Написано от Христо Христов
Неделя, 19 Май 2013 18:29

жертви на ГУЛАГ и като позор на всички онези, които го отричаха” и като Хенри Кисиндржър: „Съчетавайки педантичното изследване с множество разкази на оцелели „ГУЛАГ” осветлява мрачния свят, в който милиони умират при неописуеми условия”.

Коя е авторката

Ан Епълбаум е член на редакционния съвет на „Вашингтон Поуст”, където води своя рубрика. Завършила е Йейл. Работила е в института „Маршал” и е била чуждестранен редактор и зам.-главен редактор на „Спектейтър”, Лондон. Кореспондент на „Икономист” във Варшава. Публикува във „Форин Афеърс”, „Уолстрийт Джърнал”, „Ню Йорк Ревю ъф Буукс” и други издания. Живее във Вашингтон.

Ако книгата ви привлече вниманието, препоръката ми е да се вгледайте се най-напред в структурата ѝ. Тя ще ви подсказе, че пред вас наистина е документално изследване, което има ясна цел от началото до края на съветската лагерна система, а не само някой от нейните епизоди. Съдържанието на книгата има три основни части. Първата е посветена на възникването на ГУЛАГ след 1917 г., като проследява времето и обстоятелствата след завземането на властта в Русия от болшевиките.

Първият лагер

Книгата дава подробна представа как Соловетски остров в Бяло море (залив на Баренцево море) още в началото на 20-те години на XX век привличат вниманието на чекистите, но не с красотата и манастирите си, а защото „суровата обстановка, трудният режим, борбата с природните сили ще бъдат добра школа за всички престъпни елементи”. През 1923 г. там са обособени т. нар. северни лагери със специално предназначение. Неслучайно остров Соловецки остава в паметта на лагеристите като „първия лагер на ГУЛАГ”.

Възхваляването на лагера от Горки

В отделна глава Ан Епълбаум описва защо 1929 г. е повратна точка в лагерната система. Първо, защото същата година писателят Максим Горки е съпроводен от съветските власти до Соловецки лагер, за да го опише и възвеличае като лагер от нов тип (по това време там излежава присъда ученият Дмитрий Лихачов). По думите на Горки не само битовите условия са превърнали Соловецки в нов лагер. Неговите обитатели – „спасените пътници”, били не само щастливи и здрави, но и играели важна роля в грандиозен експеримент: превръщането на криминални и асоциални индивиди в полезни съветски граждани.

Лагерите като средство в икономиката при Сталин

Второ, 1929 г. е повратна, защото тогава съветското правителство одобрява нов петгодишен план – икономическа програма, която изисква 20-процентов годишен ръст. Купонната система се връща. Увеличена е работната седмица. Процесът на колективизация в провинцията е ускорен. Политбюро на комунистическата партия решава проблемите. През пролетта на 1929 г. новата унифицирана система на лагерите, премахваща разграничението между „обикновени” и „специални” лагери.

Контролът е поверен в ръцете на ОГПУ (Объединенное Государственное Политическое Управление, 1923-1934 г. наследникът на НКВД). От 30 000 лагеристи ОГПУ поема надзорът на 300 000 души. За да се справи с новите отговорности е създаден ГУЛАГ.

Бойкотът на съветски стоки от принудителен труд и Беломорканал

В тази първа част на книгата е отбелязан и бойкотът, който във Великобритания и САЩ е наложен в началото на 30-те години върху съветски стоки и продукция (дърводобив) от принудителен труд. По това време на Запад се появяват първите доказателства за трудовите лагери в СССР. Съветският съюз дори по времето на Сталин е много чувствителен към имиджа си и на голяма част от лагеристите е намерена нова работа. Те са впрегнати в осъществяване на гигантски проект за прокопаването на голям канал от Бяло до Балтийско море и то през терен, съставен главно от гранит. Става въпрос за Беломорканал, за създаването на който е трябвало да се изкопаят 141 мили, да се построят 5 язовира и 19 шлюзи. Като вдъхновител на проекта Сталин настоява каналът да бъде построен от затворници. Върху него работят около 170 000 „специални изгнаници“.

Разрастването на лагерната система е разгледана паралелно с развитието на Съветския съюз и икономическата политика на Сталин през 30-те години, както и с Големия терор (1937-1938), когато и смъртността в лагерите е най-голяма.

Животът и работата в лагерите

Втората част на книгата е посветен на живота в ГУЛАГ и режима на работа в лагерите. Систематично е проследен пътят на жертвите от арестуването и престоя им в затвори до транспортирането им, подборът и разпределението им в трудовите лагери. Отделни глави са посветени на живота там, наказанията, работата. В други са описани системата

Написано от Христо Христов
Неделя, 19 Май 2013 18:29

на охрана, жените и децата, както и стратегиите за оцеляване, а също така бунтовете и бягствата.

Възход и падение на лагерно-индустриалния комплекс

Така авторката е озаглавила третата част на книгата си. Тя засяга периода 1940-1986 г. Представена е картината на лагерите по времето на Втората световна война и промените в ГУЛАГ след смъртта на Сталин през 1953 г. Отделено е внимание на подходът на съветските власти към източниците на дисидентски прояви през 60-те, 70-те и 80-те години. В книгата е дадена подробна справка за избитите и загинали в лагерите на ГУЛАГ през годините.

Проблемът за паметта

В няколко страници накрая на книгата авторката й Ан Епълбаум разкрива не само, че интересът към ГУЛАГ датира от дълги години, но и проблемът с паметта за комунистическите престъпления в източните общества, преживели тоталитарни режими. През 1998 г. Епълбаум пътува до Соловетските острови. Там обаче се сблъсква с един феномен. Открива, че местните хора гледат на едни очи на чужденците, пристигнали да разгледат стария манастир и красивата природа на островите и с други – на онези, които се интересуват от лагерите на ГУЛАГ.

Написано от Христо Христов
Неделя, 19 Май 2013 18:29

„Защо вие чужденците, се интересувате само от грозните неща в нашата история?“ – чува гласове. – „Защо ще пишете за ГУЛАГ? Защо не пишете за постиженията ни? Ние сме първата страна изпратила човек в космоса“. Въпросите към нея ваят един след друг. Обясняват й: – „ГУЛАГ вече не е важен. Имаме безработица, имаме престъпления. Защо не пишете за истинските ни проблеми вместо за неща, които са се случили толкова отдавна?“

Ан Епълбаум е убедена, че историята на ГУЛАГ се е превърнала в част от обществения дебат в някои бивши съветски републики и бивши съветски сателити. При някои – като правило онези, които помнят себе си като жертви, а не като извършители на терора – мемориалите и дебатите са забележителни. Тя дава за пример превръщането на бившата главна квартира на КГБ от литовците в музей на жертвите на геноцида. Латвийците са превърнали бивш съветски музей в музей на латвийската окупация.

През май 2002 г. авторката присъства на откриването на Унгарския музей на тоталитаризма. България липсва от този прочит. И това е напълно обяснимо. У нас нито няма музей на комунизма, а хора, свързани с репресивния апарат на БКП винаги са заемали безпрепятствено ръководни постове в държавните институции и властта. Мемориалите в памет на жертвите се боят на едната ръка, а в центъра на София все още се издига Паметник, възхваляващ съветските окупатори от 1944 г. Истината за случилото се по времето на комунизма е нежелана тема за разговор в българското посткомунистическо общество. Досущ като руснаците. Но това е друга тема.

Книгата на Ан Епълбаум е изключително ценна, не само със своята фактология, последователност и мащабност, но и с голямата обща култура за СССР, която тя демонстрира. С признателност и човешка топлина журналистката благодари не само хората, приятелите и колегите ѝ в САЩ, които са я подкрепили, но и на много руски изследователи, служители в архивите и общественици. Не на последно тя благодари на хората, които е успяла да интервюира. А книгата си посвещава на онези руски интелектуалци и писатели, които в своите книги и спомени са описали ГУЛАГ.

Ан Епълбаум, „ГУЛАГ – лагерите на смъртта“, ИК „ЛИК“, 2005 г., 626 страници.